

SECTION 3. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-8>

DEFINING THE CATEGORY OF “JUSTICE” AS A FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF CIVIL PROCEEDINGS

ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ» ЯК ОСНОВНОВОПОЛОЖНОГО ПРИНЦИПУ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Bevza A. S.

*Candidate of Juridical Sciences,
Doctoral Student,
Institute of State and Law named
after V. M. Koretsky National Academy
of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Бевза А. С.

*кандидат юридичних наук,
докторант,
Інститут держави і права
імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Розглядаючи категорію «справедливість», слід зазначити, що вже в античні часи, вона була визначена, як основоположний принцип для здійснення судочинства та функціонування держави. Платон називав справедливістю добродесність, що означає правильне ставлення до інших людей, а також суму всіх чеснот загалом [1, с. 121]. Він вважав справедливість однією з чеснот найдосконалішої (ідеальної) держави. Вона є вінцем тих позитивних рис, без яких існування держави неможливе: мудрість, мужність, поміркованість. На підставі трьох перших чеснот справедливість забезпечує кожній соціальній верстві та кожній людині можливість діяти відповідно до її покликання. Згідно з ученням Сократа, справедливість і будь-яка інша чеснота є мудрістю. Встановлюючи зв'язок між чеснотою та мудрістю, Сократ тим самим закладав логічне підґрунтя для трактування справедливості [2, с. 256].

Як за змістом, так і за етимологією справедливість (лат. *justitio*) витоками сягає права (лат. *ius*), «позначає наявність у соціальному світі правового начала й виражає його «правильність, імперативність і необхідність» [3, с. 13].

Категорія справедливості спершу виникає в результаті формування уявлень людей про поняття добра і зла. Стосунки між людьми вважались справедливими, якщо вони відповідали їх моральним

підвалинам, моральним уявленням. З виникненням нових суспільних формацій категорія справедливості поступово втрачає персоніфікований підхід.

В сучасній доктрині цивільного права відкритим до дискусії лишається питання розуміння та визначення справедливості. Справедливість, на думку Голубевої Н.Ю., вимагає відповідальності між діями та їх соціальними наслідками. Вважається, що принцип справедливості є визначальним для приватного права та впливає на метод його регулювання. Принцип справедливості у найбільшому ступені виражає загально соціальну сутність права, прагнення до пошуку компромісу між учасниками правових зав'язків, між особою та суспільством, громадянином та державою [4]. На думку Примака В.Д., справедливість, може бути визначена і як окрема властивість, один з численних виявів верховенства права, і як цілісна, інтегральна ознака правопорядку, що побудований на засадах верховенства права [5].

Натомість, Горбатенко В. П. пропонує розрізняти: 1) зрівняльну справедливість, що передбачає досягнення максимальної рівності прав і можливостей соціальних суб'єктів; 2) розподільчу справедливість, що орієнтує на подолання диспропорцій у розподілі матеріальних і духовних благ, з огляду на природно-правову рівність усіх людей, незалежно від їхніх національних, станових, класових, майнових та інших відмінностей, проте відповідно до заслуг конкретного громадянина перед суспільством і державою; 3) відплатну справедливість, яка поширюється на сферу покарань за правопорушення та злочини [6, с. 17].

Науковець Є. О. Харитонов вважає за необхідне розглядати рівність як передумову справедливості та визначати «*aequitas*» як принцип рівності всіх перед законом, що є складовою загальної вимоги справедливості [7, с. 289].

Поняття справедливості знайшло своє нормативне закріплення і в Європейській конвенції про захист основоположних прав і свобод людини (далі – Конвенція). Так, норми ст. 6 Конвенції не лише визначають фундаментальність справедливості судового розгляду, а й гарантують його реалізацію. Мета і предмет статті закріплюють принцип верховенства права, на підставі якого формується і будується суспільство, а також частково відображають загальну для країн-учасниць спадщину в обстоюванні демократії. Право на справедливий суд – це саме те положення Конвенції, на яке найчастіше покликаються заявники, звертаючись до Європейського суду з прав людини.

В сучасності, категорія «справедливість» разом з двома іншими «добросовісність» і «розумність» були визначені як загальні засади цивільного законодавства України та віднайшли своє нормативне визначення у ст. 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Об'єктивація цих принципів, зауважують розробники проекту ЦК України, має велике значення для функціонування всієї системи приватного права тому, що вони: по-перше, акумулювали в собі не тільки наведені вище засади, а й інші принципи цивільного права. По-друге, застосування всіх інших принципів цивільного права не має призводити до несправедливого, нерозумного та недобросовісного результату. По-третє, саме ці принципи є основною сутністю права та вказують на його природне походження [8].

Саме нормативне закріплення категорії «справедливість» в кодифікованому нормативно – правовому акті, є значним кроком вперед, що був зумовлений історичним розвитком світової правової системи, суспільним прогресом у розвитку цивілізації та людства.

Натомість, не всі країни Балтії пішли саме таким шляхом. Для прикладу, в Естонії згідно норм ст. 1 Закону про загальну частину цивільного кодексу [9], лише декларується, що вказаний закон встановлює загальні принципи цивільного права, натомість самі принципи не зазначені. Проте в статті 138 вказаного нормативного акту, імперативно встановлено, що при здійсненні прав та виконанні обов'язків слід діяти добросовісно. Здійснення права не допускається у протиправний спосіб, а також у спосіб, що має на меті заподіяння шкоди іншій особі. Цивільний закон Латвійської республіки також не містить поняття «справедливість», натомість обмежується лише наступною нормою: «Коли справа повинна бути вирішена на розсуд суду або залежно від важливих причин, тоді суддя повинен судити відповідно до почуття справедливості та загальних принципів права» [10, п. 5].

Введення до ЦК України таких правових засад, як справедливість, добросовісність та розумність, є також одним із важливих кроків наближення вітчизняної правової системи до європейських та світових стандартів, адже пройшовши тривалий історичний шлях нормативного вираження, вони знайшли своє безпосереднє закріплення в законодавстві європейських країн, наприклад у Франції, Німеччині, Італії, Нідерландах. Окремі із цих принципів знайшли відображення в Принципах міжнародних комерційних договорів, затверджених Адміністративною радою Міжнародного інституту уніфікації приватного права (Принципи УНІДРУА), Правилах ІНКОТЕРМС та інших міжнародних документах [11].

Підсумовуючи, зазначимо, що право на справедливий суд невід'ємно пов'язано з такими поняттями, як справедливість та правосуддя. Причому у цих двох поняттях коренем є слово «право», яке розуміється як «правда, праве, тобто правильне, істинне діло» тощо. Ідея справедливості та правосуддя як реалізації справедливості за допомогою влади має дуже давню історію. Саме поняття справедливості не однозначне,

воно має різноманітні трактування у філософії, етиці, праві, соціально-економічних та соціально-політичних вченнях. Однак право на справедливий суд є незаперечною цінністю сучасної демократії, що ґрунтується на повазі до людської гідності та правах і свободах людини.

Література:

1. Отрадна О. А. Реалізація принципу справедливості у цивільно-правових зобов'язаннях із завдання недовірливої шкоди [Електронний ресурс]. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2007. № 74–76. С. 122–126. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VK_NU_Yur_2007_74-76_32.pdf

2. Пацурківський Ю. П. Основні підходи до розуміння правової категорії «справедливість» [Електронний ресурс]. *Держава і право*. Вип. 33. С. 255–260. Режим доступу: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/6_2015/part_2/20.pdf

3. Горбатенко В. П. Філософсько-правові детермінанти сучасного розуміння справедливості. *Правова держава*. 2009. № 14. С. 14–16.

4. Голубева Н. Ю. Поняття та система принципів цивільного процесуального права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. С. 106. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v53/17.pdf>

5. Примак В. Д. Справедливість цивільно-правової відповідальності у співвідношенні з принципами розумності, добросовісності, верховенства права, юридичної рівності та пропорційності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : *Право*. 2014. № 24. Т. 2. С. 86.

6. Горбатенко В. П. Філософсько-правові детермінанти сучасного розуміння справедливості. *Правова держава*. 2009. № 14. С. 14–16.

7. Підпригора О. А. Римське право [Електронний ресурс] : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 512 с. Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/sk743899.pdf>

8. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент. / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. Київ : Істина, 2004. С. 8.

9. Tsiviilseadustiku üldosa seadus (lühend – TsÜS) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13334839?leiaKehtiv>

10. Latvijas Republikas Civillikums [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>

11. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, вид. третє. К. : Юрінком Інтер, 2010. 976 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pidruchniki.com/1628041446951/pravo/zmist_printsipiv_spravedlivosti_dobrosovisnosti_rozumnosti_tsivilnomu_pravi

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-9>

LEGAL PRESUMPTIONS IN DISPUTES ARISING FROM HEREDITARY LEGAL RELATIONS

ПРАВОВІ ПРЕЗУМПЦІЇ У СПОРАХ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ІЗ СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Geletska I. O.

*Candidate of Legal Sciences, Lawyer,
Teacher of the Department of Social
Work and Management of Socio-
Cultural Activities,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National
Pedagogical University
Ternopil, Ukraine*

Гелецька І. О.

*кандидат юридичних наук, адвокат,
викладач кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної
діяльності,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

«Юридична презумпція – один із проявів мистецтва законодавства. Забезпечуючи загалом однаковий підхід до усіх учасників цивільних правовідносин, законодавець іноді все таки надає перевагу одному з них, тих самим гарантуючи стабільність таких відносин, підтримку тих явищ і процесів, які є нормальними для цивілізованого суспільства. Така перевага проявляється у тому, що певні правові явища заздалегідь оголошуються існуючими або не існуючими та породжують правові наслідки. Загальновідомо як те, що презумпція в літературі трактується як припущення, так і те, що презумпція походить від латинського «*praesimio*» («передбачати»)» [1, с. 25]. Однією з ознак презумпції є спростовність. Вона означає, що законодавцем не виключається можливість доказування того, що стосовно конкретного факту не діє правове припущення, а тому наявність цього факту певних юридичних наслідків не створює.

У сфері спадкування можливе застосування правових презумпцій двох груп. До першої групи належать презумпції, що безпосередньо